

NIHAD DOSTOVIĆ

SUDSKI SPOR IZ 1644–46. GODINE O NAVODNO
ISKOPANOM BLAGU U VISORIMA*Sažetak*

U ovom radu daje se transliteracija, prevod i obrada hudžeta zavedenog u Tuzlanski sidžil 1644–46. godine. Veći dio ovog sidžila čuva se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu kao dio zaostavštine Osman-ef. Sokolovića. Jedan mali dio, par folija, ovog sidžila čuva se u Arhivu Tuzlanskog kantona. Ovaj hudžet, koji je samo jedan od mnogobrojnih zanimljivih dokumenata upisanih u Tuzlanski sidžil, govori o navodno iskopanom blagu u selu Visori, koje je tada, kako se da zaključiti iz ovog upisa, pripadalo kadiluku Dviju Tuzla (osm. *Memleḥateyn*). Ovaj dokument nam daje jednu potpuniju sliku odnosa između centralne ejaletske / pokrajinske vlasti i vlasti na lokalnom nivou. U radu se daje šira analiza dokumenta u kontekstu historijske zbilje 17. vijeka u kadiluku Dvije Tuzle. Takođe, analizira se širi aspekt značaja sela sa određenim povlasticama kao što su tada bili Visori.

Ključne riječi: Tuzlanski sidžil, nahija Visori, kadiluk Dvije Tuzle, iskopano blago (define), sudska vlast, mukata

Uvod

Sidžil tuzlanskog kadije koji se čuva u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu kao dio zaostavštine Osmana Asaf-ef. Sokolovića, datiran je u rasponu 1644–46. godine¹ i nepotpun je, budući da se par folija iz njega danas čuva u Arhivu Tuzlanskog kantona. Oba dijela samo su fragmenti

¹ U jednom neprecizno određenom dokumentu ovog sidžila navodi se da je to prepis 11 godina ranije izdatog hudžeta, što je otprilike 1633–1634, dok su ostali dokumenti najvjerovatnije upisani 1644–46. godine, vidi: Gazi Husrevbegova biblioteka, A–3726/TO, folija 12b-1 (dalje u glavnom tekstu Tuzlanski sidžil ili Sidžil, u napomenama TS).

prvobitnog sidžila koji nam nije sačuvan u cijelosti. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci sidžil je podijeljen u dva odvojena fragmenta koja se čuvaju pod inventarnim brojem A–3726/TO, i ta dva fragmenta imaju sveukupno 69 folija. Dio sidžila koji se čuva u Arhivu Tuzlanskog kantona ustupio je tom Arhivu raniji vlasnik Osman Asaf-ef. Sokolović. Taj fragment ima 5 listova i signatura tih folija je 5-7. Većina upisa u sidžilu je na osmanskome jeziku, dok su na arapskom jeziku ispisane dove za početak određenih hidžremskih mjeseci te bračni ugovori. Također, dio upisa kredita, zajmova i jamčevina većinom je na arapskom jeziku. Format sidžila uobičajen je za tu vrstu arhivske građe, tj. 30 x 10 cm. Sam sidžil je u dosta rasutom stanju, a upisi nisu poredani hronološki. Budući da je ovo jedan od najstarijih sačuvanih sidžila za čitavu sjeveroistočnu i istočnu Bosnu, to ga čini iznimno važnim historijskim vrelom.

Dokument iz Tuzlanskog sidžila koji je tema ovog rada je upis jednog sudskog spora u sidžil. Spor je vođen oko navodno iskopanog blaga u selu Visori. Naime, izvjesni Mehmed-beg, službeno zadužen za istrage o pronađenom blagu, tražio je na sudu da mu stanovnici sela Visori predaju blago koje su oni navodno pronašli tokom iskopavanja okna / bunara u istoimenom selu. Međutim, nakon što je o tome provedena istraga i nakon što su u istražiteljevom izvještaju imenovani sve porekli, navedeni Mehmed-beg je kadijskom odlukom spriječen da se dalje upliće u ovaj slučaj. Upis ovog dokumenta u sudski protokol – sidžil značajan je iz više razloga. Prije svega u njemu se ogleda nezavisnost lokalnog suda od vojno-administrativne pokrajinske vlasti. Ovdje također vidimo odnos dvije vrlo bitne ustanove unutar Osmanske države, a to su lokalni kadija i mukata s eminima i multezimima, o čemu će također biti riječi u ovom radu.

SUDSKI SPOR O ISKOPANOM BLAGU

Kritičko izdanje dokumenta:

Sarajevo Gazi Husrev-begova biblioteka

Tuzlanski sidžil 1054–1055/1644–45, Acta Turcica A–3726/TO

Zaostavština Osmana Asaf-ef. Sokolovića

Folija 59b-1

/1/ *Bosna defterdārī*² 'izzetli³ Muşlı Efendī dāme mecdūhu tarafından bāķī kavli olup /2/ defīne tefettūşine me'mūr olan Mehmed Beg zīde kadruhu Memleḥateyn kazāsına tābi 'karye-i /3/ Visora sükkānından işbu bāi'sü'l-kitāb İbrāhīm ve Behrām ve Hüseyin /4/ ve Ğurgo⁴ nām kimesneleri meclis-i şer'-i şerīfe ihzār ve maḥzarlarında taķrīr-i kelām /5/ eyledi-ki mezbūrlar karye-i merķūmede defīne bulup bir kıyudan māl ihrāc etmişlerdir /6/ ḥālā tefettūşine me'mūr olduğım ecilden māl-i mesfūr mīriye 'āyid olmağla baḡa /7/ teslīm olunmağiyçün şer'le aliverilmesin maṭlūbumdur didükde ğibbe's-su'āl ve 'akībū /8/ 'l-inkār maḥallinde keşf olunup ve bī-farzī müslimānlardan keyfiyyet-i ḥāl /9/ istinṭāk olinicek merķūm Mehmed Beg digenüñ⁵ aslı yokdur⁶ olmayup bu /10/ maķūle māl ihrāc olunduğın görmedük hīç kimesneden işitmedük deyü cevāb eyledüklerinde merķūm Mehmed Beg müdāhaleden men' olunup /11/ karye-i mezbūre ehālīsiniñ berā'-i ḥidmetleri(?)⁷ içün ğibbe't-tescīl olundu.

Şuhūdū'l-ḥāl: Aḥmed Efendī Şeyḫzāde, Hüseyin Ağa, Maḥmūd Çelebī, Rıdvan el-Muḫzir, Ömer el-Muḫzir

Prevod dokumenta

Od strane bosanskog defterdara poštovanog Musli-efendije, neka mu se slava uveća, sljedeće su riječi koje nam je uputio; Mehmed-beg, neka mu se uveća snaga, koji je zadužen za istragu o skrivenom blagu, nosioca je ovog pismena Ibrahima, te osobe čija su imena Behram, Husejn i Gurgo,

² Budući je ovo izvor na osmanskome jeziku, odlučili smo se za sistem transliteracije Islām Ansiklopedisi za osmanski koji se koristi u svrhu naučnih publikacija. Više o transliteraciji: İsmail Durmuş, "Transkripsiyon" u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi* (dalje: *TDVİA*), 41. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslām Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, 306-308.

³ U originalu: *يالتزء*.

⁴ U originalu: *وغروغ*.

⁵ Stari oblik za *dimenüñ*.

⁶ Prekriženo u originalu.

⁷ U originalu nečitko, jedino smislu odgovara *ḥidmetleri*.

stanovnike sela Visori, područno kadiluku Gornja i Donja Tuzla,⁸ pozvao na zasjedanje časnog šerijatskog suda i u njihovom prisustvu izjavio: “Navedeni su, u spomenutom selu našavši skriveno blago, iz jednog okna izvukli dobit. Iz razloga što sam ja trenutno zadužen za istragu toga, moj zahtjev je da se po šerijatu spomenuto blago preda odmah meni, budući da ono pripada državnoj riznici.” Kada je to sve izjavio, nakon usmene istrage i na osnovu njihovog poricanja izvršeno je utvrđivanje činjeničnog stanja na licu mjesta. U usmenoj istrazi, saslušavanjem muslimana koji uslovno nisu imali nikakve upletenosti u ovaj događaj, oni su dali odgovor: “Ono što Mehmed-beg govori neosnovano je, nismo vidjeli da je tako neko blago izvučeno, niti smo to i od koga čuli.” Slijedom njihovog odgovora spomenutom Mehmed-begu je zabranjeno da se dalje upliće i sve je to odmah uvedeno u sidžil da može poslužiti⁹ stanovnicima navedenog sela.

Svjedoci čina: Ahmed-efendija Šejhzade, Husejn-aga, Mahmud-čelebi, Rizvan muhzir, Omer muhzir

Analiza dokumenta

Ovaj dokument zaveden je u Tuzlanski sidžil 1054–55. hidžretske godine, što odgovara 1644–46. godini po današnjem računanju vremena. U dokumentu nije naveden tačan datum samog spora niti upisa u sidžil. Ova činjenica ne umanjuje važnost samog dokumenta kao historijskog izvora iz kojeg se može izvući dosta zanimljivih podataka kako na planu makrohistorije, tako i na planu mikrohistorije. Sam upis, iako kratak, sa ne baš puno detalja, ipak nam pokazuje da odnos lokalne i vojno-administrativne pokrajinske vlasti nije bio jednostavan i nametnut odozgo da bi lokalna vlast morala da se pokorava svim naređenjima i željama koji su dolazile iz centra ejaleta ili čak samog centra Osmanske države. Pa tako ovdje vidimo nezavisnost sudske vlasti kod Osmanlija na provincijskom nivou, gdje jedan lokalni kadija odbacuje sve zahtjeve osobe koja je zadužena od viših

⁸ U originalu: *Memleḥateyn*.

⁹ Prevod: *berā'-i ḥidmetleri(?)*.

nivoa administrativne vlasti i na osnovu svjedočenja lokalnog stanovništva donosi odluku u korist seljaka. Da bismo shvatili širi kontekst ovog dokumenta, potrebno je nešto reći i samom selu Visori i kraju u kojem se nalazi.

Selo Visori se nalazi na sjevernim obroncima planine Majevice, sjeverno od Tuzle. U mnogim izvorima, uglavnom osmanskim, selo je spomenuto pod imenom Visora pa se i u ovom sidžilu pokazuje ta varijanta imena, dok je danas uvriježen naziv Visori. Danas ovo selo većim dijelom pripada opštini Čelić u entitetu Federacija Bosna i Hercegovina, dok manji dio pripada opštini Lopare, u entitetu Republika Srpska. Mnogi su dokazi koji upućuju na to da je područje Majevice, a i samog sela Visori, bilo naseljeno još od prahistorijskog doba,¹⁰ a za samo selo Visori postoje izvori koji ukazuju na to da je postojalo i prije dolaska Osmanlija.¹¹ Pod osmansku vlast selo je ušlo padom Srebreničke banovine oko 1512–1517. godine.¹² Tokom osmanskog perioda vojno-administrativno Visori su bili nahija sa 7 sela i samo sjedište te nahije bilo je selo Visori.¹³ Nahija Visori sastojala se od 7 majevičkih sela: Donji Visori, Sredkovići, Jablanica, Drijenča, Božinovci, Donji Humci i Gornji Humci. Od samog početka osmanske vlasti pa sve do kraja nahija je vojno-administrativno pripadala Zvorničkom sandžaku, dok je sudski u početku ovaj mikrorejon pripadao Srebreničkom kadiluku, a od osnivanja kadiluka Donja i Gornja Tuzla¹⁴ oko 1572. godine ulazi u njegov sastav.¹⁵ Od samog početka pa sve tokom svog postojanja

¹⁰ Milenko S. Filipović, *Majeвица s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*, Djela, XXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 19, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1969, 13.

¹¹ Vladislav Skarić, “Popis bosanskih spahija iz 1123. (1711.) godine”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XLII, sv. II, Sarajevo, 1930, 19; M. S. Filipović, “Majeвица...”, 13, 15; Šefik Bešliagić, “Tobut”, *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Sarajevo, 2004, 61.

¹² Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975, 8.

¹³ A. Handžić, *Tuzla...*, 106.

¹⁴ Izvorno na osmanskome većinom *Memleḥateyn kaḏāsı* (kadiluk Dvije Tuzle), ponekad *Memleḥa-i zīr kaḏāsı* (kadiluk Donja Tuzla), rijetko *Memleḥa-i bālā kaḏāsı* (kadiluk Gornja Tuzla), a ponekad i samo *Memleḥa kaḏāsı* (kadiluk Tuzla), TS, f. 1b-2, 2b-1, 3a-3, 5b-2, 17a-2, 20a-4; Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1959, 201.

¹⁵ A. Handžić, *Tuzla...*, 56-57.

nahija je bila vrlo značajna zbog činjenice da je kroz nju prolazio jedan od najvažnijih drumova od juga prema brčanskoj skeli i dalje prema Slavoniji i Budimu. Svih navedenih 7 sela su Osmanlije prema prvim osmanskim popisima naselili Vlasima koji su obavljali derbendžijsku službu, tj. čuvali su i brinuli se o spomenutom putu. Zauzvrat su naseljeni Vlasi, zbog obavljanja službe čuvanja i održavanja tog vrlo važnog puta, uživali niz povlastica od Osmanske države. Kasnije kroz vijekove, usljed ratova, preseljavanja, doseljavanja, pohara, kuga i drugih pošasti došlo je do izmjena u karakteru stanovništva Majevice, pa i same nahije. Tako za današnje stanovništvo neki naučnici smatraju da ono potiče od stanovništva koje se na Majevicu doseljavalo od kraja 18., a pogotovo od početka 19. vijeka, a ranije stanovništvo se stopilo sa pridošlim.¹⁶ Ranije spomenuti put je prema Ademu Handžiću dobio još više na značaju nakon što su Osmanlije osvojile Slavoniju u prvoj polovini 16. vijeka. Pored dokumenta koji ovdje analiziramo, nahija Visori se spominje u još par upisa u Tuzlanskom sidžilu, gdje se navodi da je to mukata hasova (*hāşşlar muķaṭa 'ası*), tj. državno dobro koje je davano na zakup.¹⁷ U samom selu Visori je u 16. vijeku također bio Turali-begov vakuf, gdje je on uvakufio kuću sa imanjem.¹⁸ Nije poznato šta se desilo kasnije sa vakufom, u Tuzlanskom sidžilu nema spomena ovog vakufa u nahiji Visori.

Prema Tuzlanskom sidžilu nije baš jasno šta se proizvodilo, odnosno na koji način su *hasovi mukate* u Visorima donosili neku vrijednost. No, prema dokumentima koje je Handžić objavio u svojoj znamenitoj studiji o Tuzli i njenoj okolini, nije riječ samo o održavanju puta već su tu postojali i izvori soli. Izvori su prema dokumentima koje je on objavio postojali u selima Šibošnica i Piperi.¹⁹ U 20. vijeku utvrđena su ležišta kamene soli u rejonu koji je pokrivala nahija Visori, dok su u selima Nahvioci i Lukavica postojali i slani izvori. Uputno je ponoviti i vrlo važnu činjenicu koju sam

¹⁶ M. S. Filipović, "Majevice...", 27-29.

¹⁷ TS, f. 4a-1, 30b-2, 52b-2, 52b-3.

¹⁸ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Knjiga I, Serija 3, Monumenta Turcica 5, glavni urednik Lejla Gazić, odgovorni urednik Ahmed S. Aličić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, 181.

¹⁹ A. Handžić, *Tuzla...*, 226-7.

Handžić naglašava, a to je da su Osmanlije u Tuzli i njenom kraju na razne načine pokušavali da povećaju proizvodnju soli, pa makar ta proizvodnja bila i u malim količinama, kao što je bila u nahiji Visori.²⁰ Handžić pretpostavlja da proizvodnja soli u Visorima nije bila poznata ranije i smatra da se sa eksploatacijom krenulo negdje nakon 1548. godine, kada se u izvorima po prvi put javlja vijest o tome. Naime, potkraj četvrte decenije 16. vijeka došlo je do obustave trgovanja solju zbog rata sa Venecijom, pa eksploatacija soli u Visorima počinje najvjerojatnije zbog činjenice da je monopol nad tim vrlo važnim trgovačkim dobrom u to vrijeme upravo držala Venecija.²¹

Pitanje eksploatacije soli, kao ni funkcionisanje mukata u nekim nahijama Zvorničkog sandžaka, nije u potpunosti rasvijetljeno do danas. Adem Handžić je utvrdio da eksploatacija soli u nahiji Visori nije bila dovoljno razvijena i njen prihod je iznosio samo 1/15 od solane u Gornjoj Tuzli. Što se tiče funkcionisanja visorske mukate Handžić smatra da je eminluk, tj. povjerenstvo, za tu mukatu bilo u kadiluku Šabac, odnosno kadiluku dvije Mačve (Gornja i Donja Mačva). A kao osnovni razlog za to Handžić navodi prirodnu barijeru između sjedišta kadiluka Dvije Tuzle i Visori.²² Međutim, i Tuzlanski sidžil u kojem je upisan dokument koji analiziramo u ovom radu potvrđuje da je mukata nahije Visori pripadala eminluku kadiluka Dvije Tuzle. Naime, mukate nahije Visori su prema više dokumenata upisanih u Sidžil pripadale eminluku u kadiluku Dvije Tuzle.²³ Ovo naravno ne isključuje da su u nekim ranijim fazama osmanske vlasti mukate nahije Visori pripadale eminluku u nekom drugom kadiluku.

Mukata, čiji korijeni sežu u još u doba Abasida, i u Osmanskoj državi bila je sistem putem kojeg su pojedinci ili grupe mogli da uzimaju neko državno dobro pod zakup.²⁴ Time je država sebi osiguravala prihode

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² A. Handžić, *Tuzla...*, 227.

²³ TS, f. 4a-1, 52b-2, 52b-3.

²⁴ M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. asırda mukataa ve iltizam işlerinde kadılık müessesesinin rolü" u: *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, 433-444; Mehmet Genç, "Mukātaa" u: *TDVİA*, 31. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 129-132.

unaprijed, sa minimalnim ulogom, koji se najviše odnosio na finansijsku kontrolu i nadzor rada. S druge strane, sva poduzetnička inicijativa što se tiče daljnjeg unapređenja proizvodnje i prihoda neke mukate bila je prepuštena privatnim licima.²⁵ Deklarativno, sistem mukata bio je odvojen od administrativno-sudskog sistema, ali je najmanja jedinica, tj. eminluk (povjerenstvo), gdje se vršila sva finansijska kontrola mukate, odgovarala teritoriji nekog kadiluka, te su gotovo svi finansijski poslovi ili vršeni u prisutnosti kadije ili naknadno ovjeravani i zavodeni u sudske knjige. Emini su bili nastanjeni u mjestima gdje je bila neka mukata, dok su zakupci mogli da imaju više različitih mukata, u više različitih mjesta. Svaka mukata imala je i druge uposlenike, a što se tiče mukata soli u tuzlanskom kraju, tu su bili uposleni još pisari i šafari – osobe zadužene za prikupljanje drva. Bez šafara proces proizvodnje soli u solanama tuzlanskog kadiluka nije bio moguć, jer se so dobivala isparavanjem vode.²⁶ Kadije su u biti bili nadzornici čitavog sistema pa su stanovnici mukata na neki način uživali sudsko-policijski imunitet (*serbestiyyet*),²⁷ te su tako bili administrativno zaštićeniji od drugih vrsta stanovništva. To jednim dijelom objašnjava povoljan ishod ovog spora po seljake.

Uz ovo, kako bismo bolje razumjeli dokument koji analiziramo, ukratko ćemo pojasniti i pojam “skrivenog / zakopanog blaga” koji je u osmanskoj pravnoj terminologiji zabilježen kao *defîne*, a koristi se i u ovom dokumentu. Ovaj izraz je kao takav ostao i danas u upotrebi i u modernom turskom jeziku za skriveno / zakopano blago. *Defîne* ima korijen u arapskoj riječi *defn*,²⁸ a označava vrijedne stvari koje su zakopane u zemlji i

²⁵ A. Handžić, *Tuzla...*, 223-224.

²⁶ Isto, 224-227; Adem Handžić, “Zakonska odredba, kanun o tuzlanskim solanama”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* (dalje u tekstu POF), VII–IX, 1958–59, 169-179, posebno str. 176.

²⁷ M. T. Gökbilgin, “XVI. Asırda...”, 442-444; Avdo Sućeska, “Bune seljaka muslimana u Bosni u XVII i XVIII stoljeću” u: *Oslobodilački pokreti jugoslovenskih naroda od XVI veka do početka Prvog svjetskog rata*, Zbornik radova, I, ur. Danica Milić, Beograd, Istorijski institut, 1976, 69-100; Ahmet Tabakoğlu, “Resim” u: *TDVİA*, 34. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007., 582-584.

²⁸ Izvorno arapska riječ “نَدْف = zakopati, pokopati, ukopati, sahraniti, prekriti, zasuti, zatrpati zemljom, zatrpati bunar”, u: Teufik Muftić, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, priredio Abdurahman Hukić, Izvršni odbor Udruženja Ilmije u SRBiH, Sarajevo 1973, 1031b.

čiji je vlasnik nepoznat.²⁹ Sam termin *define* prije svega odnosi se na novac, a uključuje i ostale predmete poput raznih oružja i oruđa od metala.³⁰ Šerijatski pravnici imaju različita mišljenja o tome kome iskopano blago pripada i kako se ono oporezuje. Jedan dio pravnika, među kojima i hanefijski, čiju su pravnu školu slijedile Osmanlije, mišljenja je da se državi mora dati jedna petina kao namet i pristojba za pronađeno blago, a ono samo pripada onome na čijem posjedu je pronađeno.³¹ Prema mišljenju jednog manjeg dijela pravnika, u slučaju da se ne može naći vlasnik blaga, ono pripada državnoj riznici kako bi sva zajednica imala koristi od njega.³² Već je spomenuto da je nahija Visori bila na vrlo važnoj saobraćajnici i da je bila sultanski posjed – *hāṣṣ*, tako da je sasvim jasno zašto Mehmed-beg zahtijeva da se navodno pronađeno blago smjesta preda njemu jer ono pripada državnoj riznici (...*māl-i mesfūr mīrīye ‘āyid olmağla baņa teslīm olunmağiyçün şer‘le aliverilmesin maṭlūbundur...*)

U vezi s ovim slučajem ne možemo da ne spomenemo jednu vrlo važnu ličnost koja se spominje u samom dokumentu, a to je “bosanski defterdar poštovani Musli-efendija” (*Bosna defterdāri ‘izzetli Muşlī Efendī*). Defterdar Bosanskog divana, pored zaduženja za timar-deftere, odnosno upravljanja timarima u Bosanskom ejaletu, bio je zadužen i za upravljanje carskim hasovima koje je davao pod zakup.³³ Pored Tuzlanskog sidžila u kojem se nalazi dokument koji analiziramo, bosanski defterdar Musli-efendija spominje se i u drugim izvorima. Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt u svom djelu *Povijest Bosne* navodi kako je 1648–9. godine “paša Hercegovine Musli-beg hadži Memić ranije bio defterdar Bosne,

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayinevi, İstanbul, 1985, IV, 75M; Hamza Aktan, “Define” u: *TDVİA*, 9. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslām Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, 87-88; M. Raşit Akgün, “Osmanlı Hukukunda Definelerin Mülkiyeti ve Vergilendirilmesi”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 13–14, Bahar-Güz, İstanbul, 59-81.

³⁰ H. Aktan, “Define”; M. R. Akgün, “Osmanlı...”, 62.

³¹ H. Aktan, “Define”.

³² Isto, posebno na 88a.

³³ Hazim Šabanović, “Bosanski divan”, *POF*, XVII–XIX, Sarajevo, 1968–69, 9-45, posebno na 41.

poznat po svojoj pametnoj politici i hrabrosti...”³⁴ Samo par stranica poslije, u istom djelu, Muvekkīt citira poznatog osmanskog eruditu Katiba Čelebiju gdje se kaže kako su neki “...bosanski pokvarenjaci, bivši bosanski defterdar Musli-beg i drugi bili umiješani u vilajetske poslove. Miješali su se u poslove suda i tako izazivali nered, pa je izdat carski ferman da se tome stane nakraj...”³⁵ Muhamed Enveri Kadić također u svome djelu navodi da je bosanski defterdar kupio zemljište u okolini Sarajeva 1647. godine te da je kasnije postao paša.³⁶ Evlija Čelebi u svom putopisu piše o dvorima defterdara Musli-efendije i Musli-paše u Sarajevu. Hazim Šabanović komentarišući navode Evlije Čelebije kaže da je poznato ko su bili ova dvojica te da postoji više dokumenata iz 17. vijeka o njima.³⁷ Ovi navodi hronološki odgovaraju sporu u vezi s navodno ukradenim blagom u Visorima, tako da nema sumnje da je defterdar Musli-efendija iz ovog spora ista ličnost iz ovih navoda. Ostaje otvoreno pitanje veza ove ličnosti sa kasnijom mostarskom begovskom porodicom Muslibegović.³⁸

Pored defterdara, vrlo važna ličnost u sporu, ako ne i najvažnija, jest izvjesni Mehmed-beg, zadužen za istragu o navodno iskopanom blagu (... *defîne tefettüşine me'mūr olan Mehmed Beg...*). Iz navedenog se dâ zaključiti da je Mehmed-beg imao zaduženje da istražuje nađeno blago, ne samo u Visorima već i u drugim dijelovima Bosanskog ejaleta. Iako se u Tuzlanskom sidžilu i na drugim mjestima spominju lica pod imenom Mehmed-beg, nemoguće je utvrditi da li je iko od njih ista osoba³⁹ kao i

³⁴ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt, *Povijest Bosne*, I tom, prevodioci Abdullah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1999, 342.

³⁵ Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 342.

³⁶ Muhamed Enveri Kadić, *Tarih-i Enverī*, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, R 29/4, vol. IV, 116-117; Elma Korić, “Osmanska kartografija dalmatinskog zaleđa s početka Kandijskog rata: karta Bosanskog ejaleta s okolinom u Kozmografiji Katiba Čelebija iz 1648. godine”, *Geoadria*, no. 2/ vol. 26, Zadar, 2021, 125-142, posebno na 134.

³⁷ Evlijā Čelebī, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967, 106, n. 66.

³⁸ Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Ibn Sina, Sarajevo, 2005, 418-419.

³⁹ TS f. 2a-3, 20b-1, 20b-2, 21b-2, 50b-2 i dr.

ovaj Mehmed-beg, koji je vjerovatno bio zadužen od Bosanskog divana za istragu o iskopanom blagu u Ejaletu Bosna. Sasvim je izvjesno da je ovaj Mehmed-beg bio važna osoba jer se pored titule “beg” uz njegovo ime kaže “neka mu se uveća snaga” (...*zīde kadruhu*...). Uz ovo treba navesti i činjenicu da je Zvornički sandžak u vojno-administrativnom smislu predstavljao neku vrstu međuzone između ejaleta Budim i Bosna. Iako u literaturi nije u potpunosti istraženo, budimski beglerbeg je često imao veći autoritet u odnosu na bosanskog beglerbega.⁴⁰ Ovakav odnos je vidljiv i iz brojnih dokumenta Tuzlanskog sidžila gdje se vidi da je cijeli Zvornički sandžak, što uključuje i kadiluk Dvije Tuzle, a i nahiju Visori, bio vrlo važan izvor prihoda za tvrđavske posade u Ugarskoj.⁴¹ Također, prema Mirovnom ugovoru u Žitvi iz 1606. godine, budimski beglerbeg ima pravo prvenstva u odnosu na susjedne beglerbegove i sandžakbegove te je on dužan intervenirati u slučaju da neko od njih krši spomenuti ugovor.⁴² Izgleda da je Bosanski divan za istrage o pronađenom blagu zadužio osobu koja ima i autoritet i uticaj, kao što je vjerovatno bio sam Mehmed-beg, kako oni kojih se ovaj spor ticao ne bi ponovno tražili pravdu na Budimskom divanu.

U sporu se navode i dva vrlo bitna pravna termina koji naizgled mogu da imaju isto značenje, ali u stvarnoj praksi je bilo sasvim drugačije. Naime, radi se o terminima *teftiṣ* (istraga, inspekcija)⁴³ i *keṣf* (uviđaj, otkriće, utvrđivanje, pregled).⁴⁴ Mehmed-beg, kao što je to već ranije re-

⁴⁰ Hazim Šabanović, “Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI, Sarajevo, 1960, 173-224; Adem Handžić, “Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVIII, Sarajevo, 1970, 141-196; A. Handžić, *Tuzla...*, 59.

⁴¹ TS, f. 5a-1, 5b-1, 6b-1, 25a-1, 25b, 26a-1, 26b-1, 30a-1, 33a-1, 43b-1, 53a-2, 58a-1.

⁴² Fehim Spaho, “Odnos bosanskog namjesnika prema budimskom veziru”, *Kalendar Narodne uzdanice*, Sarajevo, 1935, 68; Azra Gadžo-Kasumović, “Funkcija osmanskog valije u Bosanskom ejaletu i dokumenti koje je izdavao”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo, 2012, 5-58, posebno na str. 12, n. 33.

⁴³ “Teftiṣ تفتيش = an investigating, examing, investigation, inquiry, inspection” u: *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük = New Redhouse Turkish-English Dictionary Redhouse*, Rehuse Yayinevi, İstanbul 1968, 1123B.

⁴⁴ “Keṣif كشك = discovery, exploration, estimate, estimation, a spotting, a finding out” u: *Redhouse...*, 645b.

čeno, zadužen je za istragu o blagu (...*defîne tefettüşine me'mür...*). Ali on nije zadužen za utvrđivanje činjeničnog stanja na licu mjesta (...*keşf olunup ... keyfiyyet-i hāl...*). Iz dokumenta je sasvim jasno da je to izvršio neko drugi, sasvim logično zadužen od strane samog suda, jer se između ostalog koristi pasivni oblik glagola (*olunup*). Uviđaj je obavljen na licu mjesta gdje su provjeravane činjenice usmenim ispitivanjem muslimana koji uslovno nisu povezani sa ovim slučajem (...*keşf olunup ve bī-farzī müslimānlardan keyfiyyet-i hāl istintāk olinicek...*). To uporedno saslušavanje muslimana koji uslovno nisu povezani s ovim slučajem najvjerojatnije je izvršio službenik suda u Tuzli tj. osoba koju je poslao sam kadija. Ne zaboravimo da je ustanova kadije, tj. sudska vlast, koja se zasnivala na šerijatskom pravu, bila nezavisna od pokrajinske administracije i sva postavljenja kadija vršena su iz centra Osmanske države, tj. Istanbula, a ne iz centra pokrajine u kojoj se nalazio neki kadiluk.⁴⁵

Istražitelje, odnosno vještake koji su utvrđivali činjenično stanje na licu mjesta uporedo ispitujući muslimane (...*keşf olunup ve bī-farzī müslimānlardan keyfiyyet-i hāl istintāk olinicek...*) ne bi trebalo brkati sa svjedocima čina (*şuhūdü'l-hāl*). Svjedoci čina se pojavljuju gotovo kao neizostavan dio svake sudske parnice koja je vođena pred kadijom. U svim osmanskim protokolima šerijatskog suda – sidžilima, pa i u Tuzlasnom sidžilu, svjedoci čina su neizostavni, i prilikom sklapanja braka, upisa jamčevina, upisa dugova i drugih vrsta dokumenata.⁴⁶ Osobe navedene kao svjedoci čina (*şuhūdü'l-hāl*) svjedoče samom činu parnice, tj. trenutku kada se sve zapisuje u sudski protokol – sidžil. Po pravilu oni nisu ti koji učestvuju u samom sudskom procesu, oni su jedna vrsta porote ili vijeća koje prati da sam završni dio nekog postupka pred kadijom bude priveden kraju po pravilima šerijata, sultanskog kanuna i običajnog prava. Među svjedocima čina u pravilu se navode imena uglednih građana sa titulama

⁴⁵ Aladin Husić, *Kadiluk Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća; Tešanj, Maglaj i Žepče u svjetlu akata tešanjskog suda*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2020, 29.

⁴⁶ Samo neki od tih upisa u Tuzlanskom sidžilu su; f. 1a-1, 1b-1, 1b-2, 2a-2, 2a-3, 2b-1, 2b-2, 3a-1, 3a-2, 3a-4, 3a-5, 3a-6, 3b-1, 3b-2, 3b-3, 3b-4, 3b-5, 4a-2, 4a-3, 4a-5, 4a-6, 4b-3 itd.

beg, aga, vaiz, hadži, ali ima i predstavnika raznih esnafskih i drugih organizacija, a tu su također imena bez ikakve titule.⁴⁷ U nekim slučajevima na kraju liste navedeno je *ve ġayruhüm*, tj. “i ostali”,⁴⁸ dok u nekim slučajevima nema imena, već je samo navedeno *es-sābīkūn*, tj. “uglednici”.⁴⁹

Zaključak

Savim je moguće da su stanovnici nahije ili sela Visori u to vrijeme našli neke predmete koji su imali možda neku vrijednost. Jer poznato je da je čitav Balkan, pa i područje Majevice sa nahijom Visori, naseljeno još od davnina. Razni predmeti, među kojima i značajne količine novca iz različitih povijesnih doba, nalaženi su i tokom 20. vijeka i u Visorima, kako je to zabilježio Milenko S. Filipović u svojoj studiji o Majevisi.⁵⁰ Ali, ako uzmemo u obzir prilike na terenu u samoj nahiji, gdje su stanovnici, kao što je to već navedeno, imali povlašteni status i bili izuzeti od mnogih dadžbina, sasvim je jasno da je u interesu lokalne vlasti bilo da sačuva i zaštiti one kojoj donose prihode, tj. seljake koje je Mehmed-beg izveo pred sud. Tuzlanski sidžil, pored ovog dokumenta, spominje stanovnike nahije Visori u jednom beratu beglerbega Budima, gdje se kaže da su stanovnici te nahije od davnina izuzeti od raznih nameta i pristojbi, te naređuje nadležnima da se ta nepravda ispravi i da se ti razni nameti ne uzimaju ponovno od njih jer su oni čuvari vrlo važnog klanca (*derbentçi*) i kako ne bi došlo do daljnjeg odljeva stanovništva.⁵¹

Ovo nije jedini primjer gdje u Osmanskoj državi kadija presuđuje u korist onih koji su pod nekom sumnjom. Tako su u trećoj deceniji 17. vijeka naprimjer u anadolskom gradu Kayseri bile oslobađane bilo kakve sumnje

⁴⁷ Boğaç A. Ergene, *Local court, provincial society, and justice in the Ottoman Empire: legal practice and dispute resolution in Çankırı and Kastamonu (1652–1744)*, Leiden, Boston, Mass, Brill, 2003, 25; 28-31.

⁴⁸ TS, f. 24a-5, 31b-1, 33a-1, 36a-2, 39a-1, 45b-6, 46a-1, 55a-1, 58a-2.

⁴⁹ Neki od tih upisa u TS su: 2a-1, 3a-5, 3a-6, 3b-1, 3b-2, 6a-6, 10b-5, 10b-6, 10b-7, 13a-5, 18b-2, 22a-1 itd.

⁵⁰ M. S. Filipović, “Majevisa...”, 29, 224-5, 227.

⁵¹ TS f. 4a-1.

žene ako se nije moglo dokazati ispitivanjem da su one povezane sa muškim srodnicima (otac, brat, suprug) koji su učestvovali u dželalijskim pobunama.⁵² Na isti način i u ovom slučaju, iako su možda postojale optužbe, odnosno glasine koje su doprle do Bosanskog divana, tj. defterdara, istragom je utvrđeno da blago nije iskopano, a onome ko je pokrenuo parnicu spriječeno je dalje uplitanje, tj. nije smio više da progoni seljake koji imaju i pismeni dokaz da nisu iskopali navodno blago. Iz tog razloga kadija je izdao hudždžet (*hüccet*) – dokument ili privatno-pravnu notarsko-sudsku presudu koja služi kao dokaz, ali ne sadrži nikakvu presudu.⁵³ U ovom slučaju se kaže da je zavedeno u sidžil – sudski protokol kako bi se time stanovnici navedenog sela mogli poslužiti (...*karye-i mezbüre ehālīsinüj berā'-i hidmetleri(?)içün ğibbe t-tescīl olundu...*). Dakle, bez obzira na to koliko neke birokrate u Osmanskoj državi imali moć na provincijskom nivou, kao što je izvjesno da je bosanski defterdar Musli-efendi imao, te je ovaj spor najvjerojatnije pokrenut na njegovu inicijativu, sudska vlast na lokalnom nivou ipak je bila u potpunosti nezavisna. Jedan kadija je svoj rad zasnivao na propisima šerijata, sultanskom / kanunskom pravu, te običajnom pravu, a ne na poštivanju moći pokrajinskih birokrata. Bez obzira na očekivanje da kadija presudi u korist nekog ko ima titule i funkcije, u korist nekoga ko je izaslanik višeg nivoa ejaletske administracije, ipak je presuđeno u korist seljaka. Na kraju podsjetimo i na jednu narodnu izreku, koju itekako možemo povezati s ovim, zabilježenu još u 19. vijeku, a ta narodna mudrost kaže: “Da je pamet do kadije, kao što je od kadije, drugačije bi bilo.”⁵⁴

⁵² Ronald C. Jennings, “Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri”, *Studia Islamica*, No. 50, Paris, 1979, 151-184, posebno na strani 12.

⁵³ O hudžetu: Vančo Boškov, “Die hüccet-Urkunde diplomatische Analyse“, *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Naples, 1982, 79-87.

⁵⁴ *Narodno blago*, skupio i izdao Mehmed beg Kapetanović Ljubušak, troškom vlasnika štampa Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1887, 42.

THE COURT CASE FROM 1644–1646 ON THE ALLEGEDLY EXCAVATED TREASURE IN VISORI

Summary

This paper presents the transliteration, translation and study of the *hujjet* recorded in the Tuzla sijjil (court protocols) from 1644–1646. The greater part of this Sijjil is preserved in Gazi Husrev Bey's Library in Sarajevo as part of the legacy of Osman-ef. Sokolović, while one small part, a couple of foils, of this sijjil is kept in the Archives of the Tuzla Canton. This document in the form of *hujjet*, which is just one of the many interesting documents recorded in the Tuzla sijjil, is about a treasure supposedly excavated in the village of Visori. The village of Visori, as can be concluded from this entry, belonged to the judgeship (*kaḍā*) of Memlehateyn (Tuzla). The document gives us a more complete picture of the relationship between the central *eyelet* / provincial government and the government at the local level. The article provides a broader analysis of the document in the context of the historical reality of the 17th century in the judgeship of Memlehatey / Tuzla. Also, the broader aspect of the importance of villages with certain privileges, such as Visori, is analyzed.

Keywords: Sijjil of Tuzla, district (*nahiye*) of Visori, judgeship (*kaḍā*) of Tuzla, excavated treasure (*deḡne*), judicial government, *mukata*

Izvori i literatura

Izvori

Kadić, Muhamed Enveri, *Tārīḡ-i Enverī*, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, R 29/4, vol. IV.

Sarajevo, Gazi Husrev-begova biblioteka, A–3726/TO.

Literatura

- Akgün, M. Raşit, “Osmanlı Hukukunda Definelerin Mülkiyeti ve Vergilendirilmesi”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 13–14, Bahar-Güz, İstanbul, 59-81.
- Aktan, Hamza, “Define” u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (dalje: *TDVİA*), 9. cilt. İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, 87-88.
- Bešlagić, Šefik, “Tobut”, *Leksikon stećaka*, Svjetlost, Sarajevo, 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, IV, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Boškov, Vančo, “Die hüccet-Urkunde diplomatische Analyse”, *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Naples, 1982, 79-87.
- Čelebi, Evlija, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- Durmuş, İsmail, “Transkripsiyon” u: *TDVİA*, 41. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, 306-308.
- Ergene, Boğaç A., *Local court, provincial society, and justice in the Ottoman Empire: legal practice and dispute resolution in Çankırı and Kastamonu (1652–1744)*, Leiden, Boston, Mass, Brill, 2003.
- Filipović, Milenko S., *Majevica s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*, Djela, XXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 19, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1969.
- Gadžo Kasumović, Azra, “Funkcija osmanskog valije u Bosanskom ejaletu i dokumenti koje je izdavao”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo, 2012, 5-58.
- Genç, Mehmet, “Mukātaa” u: *TDVİA*, 31. cilt, İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 129-132.
- Gökbilgin, M. Tayyip, “XVI. asırda mukataa ve iltizam işlerinde kadılık müessesesinin rolü” u: *IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, 433-444.
- Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekkit, *Povijest Bosne*, I tom, prevodioci Abdullah Polimac, Lamija Hadžiosmanović, Fehim Nametak, Salih Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1999.
- Handžić, Adem, “Zakonska odredba, kanun o tuzlanskim solanama”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, VII–IX, Sarajevo, 1958–59, 169-179.
- Handžić, Adem “Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeku”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XVIII, Sarajevo, 1970, 141-196.

- Handžić, Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo, 1975.
- Husić, Aladin, *Kadiluk Tešanji u drugoj polovini 18. stoljeća; Tešanji, Maglaji i Žepče u svjetlu akata tešanskog suda*, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, Sarajevo, 2020.
- Jennings, Ronald C., "Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri", *Studia Islamica*, No. 50, Paris, 1979, 151-184.
- Kamberović, Husnija, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Ibn Sina, Sarajevo, 2005.
- Korić, Elma, "Osmanska kartografija dalmatinskog zaleđa s početka Kandijskog rata: karta Bosanskog ejaleta s okolinom u Kozmografiji Katiba Čelebija iz 1648. godine", *Geoadria*, no. 2/vol. 26, Zadar, 125-142.
- Muftić, Teufik, *Arapsko-srpskohrvatski rječnik*, priredio Abdurahman Hukić, Izvršni odbor Udruženja Ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1973.
- Narodno blago*, skupio i izdao Mehmed beg Kapetanović Ljubušak, troškom vlasnika štampa Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1887.
- Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük = New Redhouse Turkish-English Dictionary Redhouse*, Rehuse Yayinevi, İstanbul, 1968.
- Skarić, Vladislav, "Popis bosanskih spahija iz 1123. (1711.) godine", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*, XLII, Sveska II, Sarajevo, 1930, 1-99.
- Spaho, Fehim, „Odnos bosanskog namjesnika prema budimskom veziru“, *Kalendar Narodne uzdanice*, Sarajevo, 1935, 67-72.
- Sućeska, Avdo, "Bune seljaka muslimana u Bosni u XVII i XVIII stoljeću" u: *Oslobodilački pokreti jugoslovenskih naroda od XVI veka do početka Prvog svetskog rata*, *Zbornik radova*, I, ur. Danica Milić, Istorijski institut, Beograd, 1976, 69-100.
- Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1959.
- Šabanović, Hazim, "Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća", *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI, Sarajevo, 1960, 173-224.
- Šabanović, Hazim, "Bosanski divan", *POF*, XVII-XIX, Sarajevo, 1968-69, 9-45.
- Tabakoğlu, Ahmet, "Resim" u: *TDVİA*, 34. cilt. İSAM - Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, 582-584.
- Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, glavni urednik Lejla Gazić, odgovorni urednik Ahmed S. Aličić, Monumenta Turcica 5, Knjiga I, Serija 3, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985.